

II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve

1702—1705

Történetírásunk mindeddig kevés figyelemre méltatta a Rákóczi-szabadságharc külpolitikai törekvéseit. A kutatók szeme a fölkelők táborának belső életét igyekezett földeríteni, s elhanyagolta a magyar események európai hátterét, mindazt, ami az ország határain kívül történt, ahogy nem sokat törődött azokkal a próbálkozásokkal sem, amelyek a magyar és az európai politika törekvéseit egymással kapcsolatba akarták hozni. Pedig a magyar szabadságharc sorsa az általános nemzetközi erőviszonyoknak is függvénye volt, s a hazai események önmagukban való vizsgálata csak torz és egyoldalú eredményekre vezethet. Rákóczi diplomáciai erőfeszítései, az a tudatos törekvése, hogy a magyarországi fölkelést kiemelje elszigeteltségéből és bekapcsolja az európai nagypolitikába, a legszorosabban összefüggött a szabadságharc belső problémáival, ahogy a külpolitika eredményei vagy eredménytelensége visszahatott a hazai viszonyok alakulására. Ezeknek a külpolitikai elképzeléseknek, diplomáciai törekvéseknek a megismerése hozzásegít bennünket, hogy realisabb képet alkothassunk a fejedelem személyéről, és ahhoz, hogy jobban megközelíthessük a szabadságharc ellentmondásokkal terhelt, belső történetét.¹

¹ Tanulmányom hivatkozásaiban az alábbi rövidítéseket használom: 1. Levéltári vonatkozásban: A. Aff.Étr. = Archives du Ministère des Affaires Étrangères (Paris). Correspondance politique; O. L. Rákóczi-szabh. lt. = Magyar Országos Levéltár (Bpest). A Rákóczi-szabadságharc levéltára; Ráday Lt. = A Dunamelléki Ref. Egyházkerület levéltára (Bpest). A Ráday család levéltára. Ráday Pál iratai; St. A. Türkei = Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien), Staatenabteilungen, Türkei. — 2. A nyomtatott irodalom vonatkozásában: AR. = Archivum Rákóczianum, I. osztály (I—XII. köt.) és II. osztály (I—III. köt.); Fiedler = Aktenstücke zur Geschichte F. Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. I—II. Wien. 1855—58. Kiadta Joseph Fiedler; Hammer = Joseph v. Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches. VII. Pest. 1831; Hurmuzaki = Documente privitoare la Istoria Românilor. Kiadta E. de Hurmuzaki. București; Legrelle = A. Legrelle: La diplomatie française et la succession d'Espagne. IV. Gand. 1892; Ráday P. iratai = Ráday Pál iratai. I. Bpest. 1955. Sajtó alá rendezte Benda K., Esze T., Maksay F. és Pap L.; Thököly naplói = Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai. Közli Thaly Kálmán. Bpest. 1873. Monum. Hung. Hist. II./24. — Meg kell említenem, hogy tanulmányom megírásánál nagy nehézséget jelentett, hogy a francia külügyminisztériumi levéltár fontos és gazdag anyagából mindössze néhány iratot ismerek teljes szövegében, barátaim jóvoltából. Egészen valószínű, hogy ennek az anyagnak a teljes feldolgozása a tanulmányban frottakat sok vonatkozásban kiegészíti, sőt részben talán módosítja is. Végezetül itt mondok köszönetet Kőpeczi Bélának, aki — mint tanulmányom lektora — megjegyzéseivel, kiegészítéseivel segítségemre volt.

Az alábbi tanulmányban Rákóczi török politikájának kezdeti éveit, első periódusát kísérik figyelemmel. Ez a még a szabadságharc zászlóbontása előtt induló rövid időszak mintegy bevezetője, nyitánya az 1705 októberében Pápai János portai követésével meginduló közvetlen magyar—török tárgyalásoknak. Ebben az első időszakban a fejedelem még Thökölyt kívánja a portai tárgyalásokon előtérbe léptetni, s a török katonai támogatásról a francia diplomácia közvetítésével tárgyal csupán. Mindazok

Tudjuk, hogy a szabadságharc megindulását, majd kibontakozását nagyban segítette az általános európai politikai helyzet. A spanyol örökösödési háború egyrészt lekötötte a Habsburg-birodalom katonai erejét, másrészt pedig a császár hátában fegyverrel támadó kurucok természetes szövetségesevé tette XIV. Lajos Franciaországát. Amikor Rákóczi 1702-ben lengyelországi bújdosásában XIV. Lajos támogatásáért folyamodott, a francia és a magyar érdekeknek ebből az azonos Habsburg ellenességéből indult ki, s ugyanez a megfontolás készítette a Napkirályt arra, hogy hosszas vonakodás után 1703-ban a magyar fölkelés mellé álljon. Külpolitikai vonatkozásban Rákóczi ekkor és később is természetesen elsősorban Franciaországra támaszkodott, ami azonban korántsem jelenti azt, hogy Európa többi államát kirekesztette volna diplomáciai látóköréből. Éppen nem, sőt kezdettől fogva arra törekedett, hogy a spanyol örökösödési háborún kívülálló, de érdekeik révén Habsburg-ellenes hatalmakkal közvetlen kapcsolatot létesítsen, s népe ügyét ne kösse a francia politika járószalagjára. Diplomáciai terveibe így kezdettől fogva bevonta Európa északi katonai nagyhatalmát, Svédországot és a Magyarországgal délről közvetlenül szomszédos oszmán birodalmat.

Azt, hogy egy magyarországi Habsburg-ellenes fölkelés esetén a Porta magatartása döntő tényező lehet. Rákóczi és a körülötte csoportosuló nemesség egyaránt világosan látta. Ha a Porta a császár mellé áll, a két nagyhatalom együttes fellépése eleve bukásra ítéli a magyarországi fölkelést, ha viszont az oszmán hadak a magyarokhoz csatlakoznak, megsokszorozódik a kurucok ereje. Ugyanakkor főleg a magyarországi nemesség erősen idegenkedett a Portával való együttműködéstől. Magatartásuk kialakulásába nyilván érzelmi tényezők is belejátszottak, lényegében azonban az utolsó két évszázad keserves tapasztalatai formálták ezt az elutasító álláspontot. Rákóczi és Beresényi a Thökölyszabadságharc bukásának egyik legfőbb okát éppen abban látták, hogy Thököly „egyetlen katolikus fejedelemtől sem tudott támogatást szerezni, legalábbis állandó támogatást nem, s így kénytelen volt csak a törökre, a keresztény név természetes ellenségére támaszkodni, ami irtózatot váltott ki az ország előkelőiből, és általában minden katolikusából. Résztvettek a harcban, de borzongva és nyugtalan érzésekkel.”² Ez a megfogalmazás a „legkeresztényibb király”, XIV. Lajos számára íródott, ezért hangsúlyozza a katolikusok törökellenes voltát, valójában a protestánsok nemkevérsébe nyugtalankodtak a Porta magatartása miatt, s ahogy az események mutatták, ez a félelem egyáltalában nem volt indokolatlan. A Porta érdeke azonos volt a fölkelőkével abban, hogy céljaikat mindketten csak a császár katonai veresége árán érthették el, viszont maga a cél azonos területek megszerzése volt, amennyiben a török

a kérdések azonban, amelyek a közvetlen portai tárgyalások során végülis megakadályozták a török—magyar együttműködést, már ebben a szakaszban is fölmerülnek, s ezeknek közelebbről való megtekintése a két ország közti későbbi diplomáciai kapcsolatok szempontjából sem jelentéktelen.

² Beresényi XIV. Lajoshoz írt emlékiratában, 1701 nov.: AR. I./XI. 425. l. — Rákóczi felfogását Lajos király is teljesen magáévá tette. 1704. ápr. 1-én Des Alleurs márkinak adott utasításában, miután ismertette a Zrínyiék történelmi szerepét és tragikus sorsát, ezt olvassuk: „Tekeli fust plus heureux lorsque quelques années après il se trouvant chef des mécontents et ses premiers progrès pouvaient luy faire esperer de devenir le liberateur de sa patrie. Mais il perdit l'affection de la plus grande partie de la nation et de la principale noblesse lorsqu'il eust recours à la Porte ottomane pour estre secouru par elle dans les entreprises qu'il n'estoit plus en estat de soutenir par ses forces.” (A. Aff. Étr. Hongrie, t. 10. fol. 35.)

Magyarországon kívánt terjeszkedni. Ahogy a török viszonyok egyik legjobb ismerője, Thököly egykori diplomatája, a különben kálvinista ládonyi Horvát Ferenc megfogalmazta az általános aggodalmat: ha a török felkötí kardját, „annak osztán az ídes Magyarországom bizony egy eceppet sem örüljön, mert akkor a Porta nem más kosarába, hanem a magáéba szedi az eperjet.”³

Rákóczi (vele együtt Beresényi is) teljes mértékben sztozott a felvidéki nemesség török iránti bizalmatlanságában. A Portával való szövetséget tehát sem egyéni meggyőződésből, sem a közvéleményre való tekintettel nem vállalhatta, de általános külpolitikai tervei is ellene szóltak. XIV. Lajos francia király ugyan uralkodása néhány kezdeti évtizede után visszatért elődei törökbarát politikájához, az európai udvarok zöme azonban élesen elkülönítette magát a „pogány”-tól. Ahogy később a francia király írta. Rákóczi és Beresényi „meg voltak győződve arról, hogy a Porta támogatása gyűlöletessé tenné vállalkozásukat a kereszténység előtt. míg, ha az ottomán birodalom segítsége nélkül fognak hozzá, elnyomott hazájuk feljszabadítóját fogják bennük látni”.⁴

Rákóczi tehát mindenképpen el akarta kerülni, hogy a Porta mellé álljon és érette szövetségként hadba induljon, ugyanakkor viszont a török katonai támogatásra komoly szüksége lett volna, különösen a szabadságharc megindulásának nehéz és bizonytalan heteiben. Ezért a fejedelem közbeeső megoldást keresett, olyat, amely nem jelenti a Porta hivatalos hadbalépését, mégis biztosítja a török támogatását, de úgy, hogy ennek ódiúmat az ország és a világ előtt nem neki kell vállalnia.

A török segítség kérdését — Beresényivel teljes egyetértésben — Erdélyre igyekezett korlátozni. Úgy gondolta, hogy míg ő lengyel, esetleg francia segítséggel megkezdi hadjáratát a Felvidéken a Habsburgok ellen, a török segítse elő Thököly visszatérését Erdélybe. Ennek a tervnek halvány körvonalai már 1700-ban kibontakoztak a Rákóczi körül tömörülő felvidéki nemesek tanácskozásain — Longueval sietett is róla jelentést tenni Bécsbe⁵ —, s Rákóczi elfogatása után a Lengyelországba menekült Beresényi Du Héron márkai var-sói francia követnek is több ízben említést tett róla.⁶ 1701 augusztusában azután Beresényi már részletesen kifejtette a Thökölyvel kapcsolatos terveket XIV. Lajos számára készített emlékiratában. Eszerint annak, hogy Magyarország lerázhassa az olyannyira gyűlölt ausztriai ház igáját, megvolna a lehetősége, ha XIV. Lajos szövetséget kötne II. Ágost lengyel királlyal (akit a magyarok uralkodójukká választanak), Itáliában teljesen lekötne a császári erőket, Thököly számára pedig lehetőséget teremtene, hogy Erdélybe nyomulhasson. Ebben az esetben ugyanis — mondja a memorandum — a magyar csapatok Verecke, Munkács felől, II. Ágost Szilézia, Morvaország irányából támadnának, és ezzel egyidőben Thököly délről nyomulna fel Erdélybe, nehogy a császáriak a fejedelemségben megvessék a lábukat. Thökölynek pénzt kellene juttatni, hogy török, tatár és román hadakat fogadhasson a Porta hallgatólagos engedélyé-

³ A levelet közli *R. Kiss István*: II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása. Bpest. 1906. 177. l. — Az egykor ugyancsak Thököly-párti Sándor Gáspárnak is az volt a véleménye, hogy a török segítségével nem szabad bízni. (AR. I./XI. 248. l.)

⁴ „Tous deux (Rákóczi és Beresényi) estoient persuadés que l'assistance de la Porte rendroit leur entreprise odieuse à la Chrestienté et qu'agissant sans le secours de l'empire ottoman on devoit regarder comme les libérateurs de leurs patrie opprimée.” XIV. Lajos utasítása Des Alleursnek, 1704. ápr. 1.: A.Aff.Étr. Hongrie, t. 10. fol. 35.

⁵ Ld. AR. I./XI. 220. l. 40. pont és 247. l.

⁶ Ld. Du Héron 1701. júl. 7-i és aug. 4-i jelentéseit: uo. 402. és 404. l.

vel. A Porta bevonásának az az előnye is megvolna, hogy így eleve lehetetlenné válnék, hogy a császár magyarországi területek felajánlásával maga mellé állítsa az oszmán birodalmat. Ha pedig Bécs, a karlócai békére hivatkozva, kifogásolná, hogy Thököly mellett török katonaság van, a Porta azt felelheti, hogy „azok csak afféle csavargók, szökevények, akiket a császár tetszése szerint elfogathat és megbüntethet, anélkül, hogy ezzel a békét megsértené”. A fejedelemség felszabadítása után az erdélyi hadak átjönnének Magyarországra — folytatja Beresényi —, de a török csapatok nem. Ezeket, ha feladatukat elvégezték, visszaküldik a birodalomba. XIV. Lajos lépjen tehát szerződésre Thökölyvel, ígérje meg, hogy segít neki trónja visszafoglalásában, Thököly viszont jelentse ki, hogy beéri Erdéllyel, s halála után a fejedelemség visszatér a magyar korona uralma alá.⁷

Sem Du Héron rábeszélése, sem Beresényi emlékirata nem érte el célját. XIV. Lajos a magyar fölkelés ügyét egyelőre nem látta támogatásra érdemesnek.

Rákóczi bécsújhelyi börtönéből való megszökése, majd Lengyelországba menekülése 1701 végén újabb lökést adott a fölkelés diplomáciai előkészítésének.

1702 nyarán a lengyelországi Brezán várából Rákóczi titkos követet küldött mostohaapjához, Thököly Imréhez, a Fekete tenger partjára, s felhívta a figyelmét rá, itt az alkalom, hogy mint Erdély törvényesen megválasztott fejedelme, visszaszerezze az őt jog szerint megillető trónt. Ő maga, Rákóczi, Magyarországon kibontja a fölkelés zászlaját, Thököly ezzel egyidőben támadjon az idegen megszálló csapatokra Erdélyben; a kettős támadás megosztja és confundálja majd az ellenség erejét, s a császár hatalma össze kell, hogy omoljék. Hadjárataához szerezzze meg a Porta hozzájárulását és vegye rá a nagyvezért, hogy adjon katonaságot fejedelemsége visszaszerzésére, hiszen a birodalomnak is érdeke, hogy Erdély a császár kezéről elkerüljön, és visszatérjen a Porta szárnyai alá.⁸

Thököly örömmel fogadta az ajánlatot, mely megalázó helyzetéből kivezető utat mutatott, de — ahogy közölte a követtel — nincs abban a helyzetben, hogy a Portának javaslatot tehesse, s hogy magára vállalja a háború felidézésének vádját.⁹

Rákóczi így megbizonyosodván Thököly hajlandóságáról — amiről különben kétségei amúgysem igen lehettek —, 1702 őszén Du Héron márki közvetítésével maga is XIV. Lajoshoz fordult, s kérte, hogy mozgassa meg a Portát Thököly érdekében.¹⁰

⁷ Beresényi emlékirata XIV. Lajoshoz, 1701 júl.—aug.: uo. 409., 411—413. l.

⁸ Ferriol jelentése, 1702. jún. 8.: A. Aff. Étr. Turquie, t. 38. fol. 231. — Palugyay Lénárt debreceni harmincados későbbi följegyzése szerint Rákóczi követe a hegyaljai fölkelésben is részes zempléni nemes, Szentiványi Sándor volt. (Palugyay „Illuminatio relatio”-jának múlt századi másolata: Thaly Kálmán kuruckori kéziratgyűjteménye XXVIII. köt. 76. fol.: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 1389.)

⁹ „... ce gentilhomme ayant fait ses propositions au prince Tekely, ce dernier n'avait pas cru devoir en parler à la Porte, de crainte qu'on ne luy reprochât qu'il vouloit encore exciter une nouvelle guerre.” Ferriol jelentése, 1702. júl. 10.: uo. Turquie, t. 38. fol. 244.

¹⁰ „... qu'il seroit utile que le roi de France disposât par quelque moyen les Turques à donner du secours à Thököly.” Rákóczi Emlékiratai: Histoire des Révolutions de Hongrie... II. évf. 1737. V. 19. l. — Du Héron ez ügyben írt jelentését nem ismerem, de hogy a kérést továbbította, azt igazolják Lajos király alább ismertetendő intézkedései

XIV. Lajos, bár még mindig nem volt hajlandó a bújdosó Rákóczival közvetlen kapcsolatba lépni, a török bekapcsolódását szívesen látta volna, de ezt korántsem korlátozta volna Thökölynek adandó segédcsapatok küldésére. Isztanbuli követét, Ferriol márkit már 1702 márciusában utasította, hogy ismertesse a nagyvezérrel a francia seregek győzelmeit és mutasson rá a török hadidicsőség előtt nyitvaálló útra, melyre rálépve a Porta könnyűszerrel kiköszörülheti a korábbi háborúban kapott csorbát, maga a nagyvezér pedig babérral övezheti homlokát. „Európa általános háború küszöbén áll — olvassuk a Ferriolnak adott utasításban —, és most itt volna az alkalom, hogy a törökök visszaszerezzék hírnevüket anélkül, hogy a birodalmat olyan veszélybe sodornák, mint az előző háborúban. Nem azt mondom, hogy a háború újrakezdését kell nekik tanácsolni. De azt hiszem, nem volna hiábavaló ennek a háborúnak az előnyeit megmutatni nekik. Bizonyos vagyok benne, hogy már az is eredményt hozna, ha rászánnák magukat, hogy csapataik néhány hadmozdulatot tegyenek Magyarországon. A császárnak csak nagyon kevés katonája van most ebben az országban.”¹¹ 1702 őszén, talán részben Rákóczi előbb említett kérésének alapján, újabb utasítást küldött Ferriolnak. Jelentéséből értesült róla — olvassuk az utasításban —, hogy szeptember elején Hasszán pasa nagyvezért palotaforradalom távolította el és helyébe Daltaban Musztafa került. Magyarázza el az új vezérnek, hogy semmiesem hozhat oly nagy és könnyű dicsőséget számára, mint egy magyarországi hadjárat. A magyarok elégedetlenek a császár uralmával, az oszmán csapatok megjelenése kirobbanthatja az általános fölkelést, a császári haderő pedig a Rajnánál és Itáliában van elfoglalva. Mindez a Porta számára felmérhetetlen lehetőségeket kínál.¹²

Ferriol közbelépése a lényegét tekintve mindkét alkalommal eredménytelen maradt. Daltaban ugyan kijelentette, hogy nem idegenkedik egy magyarországi háborútól, de ennél több nem történt.¹³

A török birodalom, amelynek politikai és katonai erejét Rákóczi éppúgy túlbecsülte ekkor, mint XIV. Lajos, óriási belső bajokkal küzdött. Az évszázados lassú hanyatlást a Köprülük vaskezű uralma a XVII. század második felében egy időre, látszatra, mintha megállította volna. A Bécs 1683-as sikertelen ostromát követő magyarországi háború azonban már teljes meztelenségében előtárta a birodalom gyöngeségét. Az 1699-es karlócai békében a Porta, hogy a teljes összeomlást elkerülje, megalázta magát a császár előtt, s a Temesköz kivételével lemondott Magyarország egész területéről. A teljesen korrupt kormányzat azonban a sorozatos janicsárlázadások, palotaforradalmak és pénztelenség közepette a béke éveiben sem tudta megállítani a lejtőre került birodalom züllesztését. A béke, mely leplezetlen beismerése volt a császár fölényének, gyűlölt volt a hadsereg és a fanatikus mohamedán tömegek szemében. Ezek a birodalom egykori nagyságát a hagyományos Habsburg-ellenességgel kapcsolták egybe, s II. Musztafa szultánban, a nagyvezérben és a többi főméltóságban, akik részben elpuhultságból, részben azonban a birodalom gyöngeségének a tudatában is a karlócai béke mindenáron való megtartása mellett voltak, árulót láttak. A helyzet csak romlott, amikor 1703 januárjában

¹¹ XIV. Lajos Ferriolnak, 1702. márc. 20.: A.Aff.Étr. Turquie, t. 38. fol. 178. ldézi *Legrelle* is, IV. 321. l.

¹² XIV. Lajos Ferriolnak, 1702. nov. 12.: *Legrelle*, IV. 322. l. és *É. Pillias*: *Études sur François II. Rákóczi*. Paris. 1939. 37. l.

¹³ *Legrelle*, IV. 322—323. l.

egy újabb palotaforradalom Daltabant is eltávolította, és Mohamed pasát ültette a nagyvezérségbe. Mohamed annakidején a Porta teljhatalmú megbízottja volt a karlócai békekötésnél, feltétlenül a béke híve volt, Ferriol nem is nevezte másként csak „béke-vezér”-nek.¹⁴ Kinevezése osztatlan örömet keltett a bécsi Haditanácsban, amely állandó rettegésben élt, hogy a Portán mikor kerekedik felül a háborús párt.¹⁵

1703 tavaszán a tiszaháti parasztság megindította Magyarországon a fölkelést, mielőtt Rákóczinak sikerült volna akár a francia király, akár a Porta segítségét biztosítania. Bercsényi Varsóból 1703 júniusában még azt írta XIV. Lajosnak, hogy a fölkelés megindításához „legalább tíz század román, tatár, vagy lengyel” zsoldbafogadása volna szükséges, és kérte a királyt, mozgassa meg a törököt, hogy adjon Thökölynek segítséget Erdély elfoglalására, de úgy, hogy „a magyaroknak ne legyen mitől tartaniok”.¹⁶ Néhány hét múlva a kuruc hadisíkerok alaposan rácăfoltak Rákóczi és Bercsényi aggályaira. Az év második felére a szerencsés hadműveletek meghozták XIV. Lajos támogatását is, a Porta azonban nem mozdult. Nem esodálkozhatunk rajta, ha az első hónapok harci zajában maga Rákóczi sem tudott a török segítség ügyével foglalkozni. XIV. Lajos szerencsecsillaga ekkor különben is fényesen ragyogott. A francia hadak valamennyi hadszíntéren fölényben voltak, Villars marsall fenyegetően közeledett a Duna völgye felé, s a fejedelmet az a reménység töltötte el, hogy a nyugatról előrenyomuló francia, és a keletről kibontakozó kuruc hadak Bécs alatt találkozva, együttesen térdre kényszerítik a közös ellenséget, Lipót császárt.¹⁷

A Portával kapcsolatos elképzelések így háttérbe szorultak, de azért Rákóczi nem mondott le róluk. Erdélyt továbbra is Thököly kormányzása alá kívánta bocsátani. Ez magyarázza azt, hogy bár a spontán kuruc mozgulások a fejedelemségben komoly eredményeket értek el, Rákóczi hosszú ideig sem maga nem ment Erdélybe, sem hadsereget nem küldött oda, hogy a szétszórta erőket összefogja, s 1703 teléig még kiáltványban sem fordult a fejedelemség népéhez. Igaz, hadseregére, személyes jelenlétére az ország nyugati szélén folyó harcokban nagyobb szükség volt. Nyilván ebből is következett, hogy Erdélynek a császári csapatok uralma alól való felszabadítását az erdélyiekre hagyta.¹⁸

1703 júliusában II. Musztafa szultánt janicsárlázadás távolította el trónjáról, s helyébe öccse, III. Ahmed került. Menekülnie kellett a nagyhatalmú főtolmácsnak, a karlócai béke egyik létrehozójának, Mavrocordatónak, a mufti pedig halállal bünhődött, amiért annakidején hozzájárult a birodalom dicsőségét megalázó béke elfogadásához. Az új nagyvezér, Ahmed pasa — úgy hírelt — a háborús párthoz tartozik.¹⁹

¹⁴ „Le vizir de la paix.” Ferriol jelentése, 1703. febr. 24.: A.Aff.Étr. Turquie, t. 40. fol. 12.

¹⁵ A Haditanács gratuláló levele Mohamed nagyvezérhez, 1703. febr. 28.: St. A. Türkei. Karton 176.

¹⁶ Bercsényi emlékirata, 1703. jún. 15.: AR. I./XI. 451—452. l.

¹⁷ Rákóczi levele Thökölyhöz, 1704 jún. eleje: Thököly naplói, 534. l. „... csak egyedül az bavariai electornak coniunctióját várjuk, hogy felszabadulásunknak szerencsés végit elérhessük.”

¹⁸ Erdély társadalmi viszonyaira, a kuruc mozgalmak első szakaszára és Rákóczi erdélyi politikájára egymást kiegészítik: R. Kiss : i. m. bevezetés és *Várkonyi Ágnes* : A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben. Századok, 1954, főleg 41. s köv. és 51. s köv. l.

¹⁹ Ld. *Hammer* : VII. 78. s köv. l.

Rákóczi úgy vélte, eljött az ideje, hogy a Portával kapcsolatos korábbi terveit valóra váltsa. Üzent Thökölynek (Szöllőssy Zsigmond volt a követe), hogy beszéljen az új nagyvezérrel, s vegye rá, hogy katonai segítséggel Erdélybe küldjék fejedelemsége elfoglalására.²⁰ Másrészt azonban azt is elhatározta, hogy maga is követet küld a végbeli pasákhoz és a Portára, hogy tájékoztassa őket fölkelése indokairól, s biztosítsa arról, hogy tiszteletben fogja tartani a karlócai béke által megszabott határokat. Ránk maradt Rákóczinak a temesvári pasához írt levele, az isztanbuli angol követség jelentéséből pedig arról értesülünk, hogy szeptember 6-án a Portára is megérkeztek követei, akiket — olvassuk a jelentésben — a pasák igen kedvesen fogadtak. Sutton angol követ később is azt jelentette, hogy „a Porta levélbeli érintkezésben áll a rebellesekkel”²¹. Érdemleges tárgyalások azonban nem folyhattak, mert annak valami nyoma maradt volna.

Ahmed pasa valóban nagyobb érdeklődést tanúsított Rákóczi iránt, mint elődje. A francia követőtől a magyarországi hírek után érdeklődött, s meghallgatta Ferriol fejtegetését, hogy a császár elleni fegyveres fellépés nemcsak könnyű hadidicsőséget ígér, hanem alkalmat ad a Portának az elvesztett területek visszaszerzésére is, amellet megnyugtatná a háborgó közhangulatot, s eltávolítaná a janicsárokat a fővárosból, ahol jelenlétük amúgysem kívánatos. Miután azonban mindezt érdeklődéssel meghallgatta, közölte Ferriollal, hogy a szultán mindenképpen meg akarja tartani a karlócai békét, tehát hadat nem indít, sőt, mivel a békeszerződés egyik titkos pontjában kötelezettséget vállaltak, hogy nem segítik a magyarországi rebelleseket, Thökölyt sem támogathatja. Különben is — mondotta — a nagyvezér — a birodalomnak mindenekelőtt belső ügyeit kell rendbehozni.²² A velencei követ értesülése bizonyult tehát igaznak, aki kezdetől fogva azt jelentette haza, hogy Ahmed nagyvezér nem fog háborút indítani. A reisz-effendinek is az a véleménye — írta Sorenzo követ a dogénak —, hogy a keresztényekkel kötött békét meg kell tartani, mert különben Isten megbünteti a birodalmat. „A pénznek ugyan nagy ereje van, de mindenre azért nem elég” — fejezte be jelentését a velencei követ.²³

Thököly tehát továbbra sem számíthatott a Porta fegyveres támogatására, s ezzel a száműzött fejedelem tisztában is volt. „Azok az átkozott régi portai miniszterek — írta Rákóczinak — annyira megszorították volt dolgomat az római császár kedvéért, hogy csak elő sem lehet hoznom nekik az Kegyelmed insinualta dolgot és Kegyelmeddel való coniunctiómat.” Biztatást

²⁰ A Szöllőssy által küldött üzenetre Thököly többször is hivatkozott válaszleveleiben. Ld. Thököly naplói, 525., 541. és 631. l. — A velencei követ ugyan úgy tudta, hogy Rákóczi a maga számára kérte Erdélyt és a török katonai segítséget (1703. szept. 12.: *Hurmuzaki*, IX./1. 403. l.), ez azonban, ahogy Thököly válasza mutatja, tévedés. — Talman, a császári ügyvivő ebben az esetben jobban volt értesülve. Ahogy a Haditanácsnak jelentette, tudomására jutott, hogy „zwischen dem Ragoczy und Tokeli die Repartition gemacht worden, dass dem ersten das Hungarn und dem anderen Siebenbürgen, sofern sie die angefangene Rebellion nach ihren Verlangen ausführen werden, verbleiben sollte.” 1703. dec. 3.: St. A. Türkei. Karton 176.

²¹ Rákóczi levele a temesvári pasához, 1703. szept. 3.: Ráday Lt. I./2—13. — „... some Deputys from Rakotzi arriv'd at Constantinople on the 6th and found a very favorable reception from the Ministers of the Port, wich looks as if they had some design of fomenting the Rebellion in Hungary.” Stepney jelentése 1703. szept. 26.: AR. II./I. 36. l. — A levélbeli érintkezésre: Sutton jelentése, 1704. jan. 18.: uo. 113. l.

²² *Legrelle*, IV. 327. l.

²³ Sorenzo jelentése, 1703. szept. 12.: *Hurmuzaki*, IX./I. 403. l.

ugyan eleget kap a Portától, meg Ferrioltól is, csak meg ne csalatkozzék bennük. De ha másként nem megy, arra is kész, hogy megszökik és úgy csatlakozik Rákóczihoz.²⁴

Ahmed pasa nem sokáig ült a vezéri székben. A szultán szembefordult az őt trónraemelő katonai párttal, és 1703. november 17-én a nagyvezért elfogatta, majd száműzte, hogy helyébe sógorát, Hasszán pasát, egy renegát móreai görögöt nevezze ki. Hasszán egyik első dolga volt, hogy elődje embereit lecserélje. Így Ali belgrádi pasa helyébe visszarakta a németbarátnak ismert szaloniki pasát, a boszniai beglerbég pedig a korábbi bécsi követ, Ibrahim pasa lett.²⁵ Talman, a császári ügyvivő, nagyon meg volt elégedve az új nagyvezérrel. Haditapasztalatokkal nem rendelkező, katonai babérokra nem is vágyó, elpuhult, a kényelmet szerető ember — írta róla a Haditanácsnak —, nagy szerencse, hogy ő került a birodalom élére. A francia követ pénzajándékkal próbálta őt a magyarországi háborúra rávenni, de semmit sem érhetett el nála, pedig már azzal is megelégedett volna, ha legalább Thökölynek megengedné, hogy Erdélybe törjön — jelentette ugyancsak Talman.²⁶ Értesülése szerint a Porta nem fog a háborúba beavatkozni, — „ha csak a magyar fölkelés végül is nem tűnik túl kedvező alkalomnak számára”.²⁷

Talman jól ítélte meg a nagyvezért, valóban nem vágyott harci babérokra. Ha azonban a jól jövedelmező nagyvezérséget meg akarta tartani, márpedig meg akarta, bizonyos fokig engednie kellett a hadsereg és a tömegek részéről megnyilvánuló nyomásnak. Bécsbe elküldte Ibrahim effendit, hogy ünnepélyesen jelentse be Ahmed szultán trónraléptét, egyúttal azonban tiltakozzék az ellen, hogy a magyar–török határon a császáriak erődítenek, s figyelmeztesse őket a karlócai béke idevágó rendelkezésére. Talmant minden alkalommal biztosította, hogy a békét csorbíthatatlanul megtartja, hogy a Portának nincs szándékában a magyarországi ügyekbe beavatkozni, ugyanakkor azonban Ferriolt meg Thökölyt is reménnyel éltette, sőt engedélyt adott rá, hogy a birodalomban élő fegyverforgató magyar emigránsok, több mint kétezer ember, Orlay Miklós vezetésével, hazatérjenek, ami az erdélyi kuruc hadaknak komoly erőgyarapodást jelentett.²⁸

Mindez nyilvánvalóvá tette, hogy a nagyvezér egyik irányban sem akarja elkötelezni magát, de lehetőségeit sem kívánja eljátszani. Ahogy az emigránsok hazaengedése tanusította, Rákóczi fölkelésével rokonszenvezett, Thököly fejedelmet viszont nem kívánta támogatni. Ennek talán az volt az oka, hogy Thököly névszerint megemlítésre kerülvén a karlócai békében, a Porta nem akart személye miatt a császáriakkal szembe kerülni. Akármi volt is azonban

²⁴ Thököly levele Rákóczihoz, 1703. okt. 30.: Thököly naplói, 319. l.

²⁵ Talman jelentése, 1703. dec. 3.: St. A. Türkei. Karton 176.

²⁶ Talman jelentése, 1703. dec. 3. és 1704. ápr. 9.: uo. Eszerint Ferriol „samt denen Tekelisten” rá akarta venni a nagyvezért, hogy avatkozzék be a magyarországi háborúba, „ist aber mit so schlechter Hoffnung in seiner Intention zu tentiren abgewiesen worden, dass er darüber ganz bestürzet, und heute er verzweiflet, die Porten zu einer öffentlichen Ruptur zu vermögen, geht seine Sollicitation aniezo allein dahin, dass auf wenigste dem Tekeli erlaubet werden möchte, wider Siebenbürgen zu agiren, . . . welche ich gehörigen Orthen auf alle Weise zu hintertreiben suche.”

²⁷ „Wann nur die hung. Revolution Ihr nicht endtlich gar zu favorabl anscheinen möchte.” Uo.

²⁸ „. . . wiewohl von allen Seithen stimulirt, in die hung. Troublen sich nicht melirt.” Talman jelentése, 1704. febr. 29.: uo. — Ld. még *Legrelle*, IV. 328. l. és Thököly naplói, 523. l. — Orlayra és a vele hazatértekre ld. *R. Kiss*: i. m. bevezetés és *Várkonyi Agnes*: i. m. 44. s. köv. l.

az ok, Rákóczi előtt egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy mostohaapját a Porta elejtette, s valóban csak egy lehetőség maradt számára, megszökni és magánosan csatlakozni a kurucokhoz. Az egyedül megjelenő Thököly viszont előnyt nem, csak terhet s kiszámíthatatlan politikai bonyodalmat hozott volna. „A magyar urak egyáltalában nem szeretik Thökölyt — írta Beresényi XIV. Lajosnak még 1701-ben — mert rosszul bánt velük jó szerencséje idején.” Thököly luteránus, a magyarok nagyobb része pedig katolikus vagy református — olvassuk tovább Beresényi véleményét —, s ezek attól tartanak, hogy a két felekezet rovására a maga hitsorsosait fogja előnyben részesíteni.²⁹ A Thökölyn mindinkább elhatalmasodó betegség is fejedelemsége ellen szólt, s a francia politika ebben az időben már egyre határozottabban azt az álláspontot képviselte, hogy minden szempontból jobb, ha Rákóczi maga ül az erdélyi trónra. Ezt különben Bonnac márki, a svédországi francia követ, meg is írta a fejedelemnek.³⁰ Azt is nyilván meggondolta Rákóczi, hogy mint erdélyi fejedelem egészen más eséllyel léphet fel a külföldi tárgyalásokban.

Bonnac márkinak már 1704 január elején megírta Rákóczi, hogy „Thököly ügyei rosszul állnak, úgyhogy ebben a vonatkozásban nincs mit remélnünk”.³¹ Nem sok idő kellett hozzá, hogy álláspontja határozottan Thököly ellen forduljon. Bonnachoz írt májusi levelében már azt olvassuk, hogy „Thököly kijövele csak zavart idézne elő, a nemesség csakúgy, mint az előkelők, nagyon megundorodtak eljárásától. Mindezt nem a nagyravágyás mondatja velem, mert biztosíthatom Önt, hogyha össze lehetne egyeztetni Ófelsége [XIV. Lajos] érdekeivel, kész volnék lemondani minden hatalomról Thököly javára. De látom, hogy főként Erdélyben az emberek gondolkozását annyira megzavarta, hogy attól kell tartani, hogy a Thököly-párt, amelyik eddig a legfőbb támaszom volt az országban, szembefordul velem.”³² Thököly ugyan később is egyre vissza-visszatért Rákóczi korábbi ajánlatára, de hiába. Ha ő kimehetne Erdélybe — üzenté mostohafiának —, akkor francia közbenjárás és támogatás nélkül is elérnék dolguk „hamarabb való végét”. Köveitét azonnal elküldené a svéd, a lengyel, a tatár fejedelemhez, meg a francia udvarba, akik előtt nevének tekintélye van. „Unita virtus esset fortior”, és az ő vezetésével az erdélyi dolgok is szerencsésebben folynának, mint most, a generálisok alatt. „És amennyiben Isten őkegyelmét [Rákóczit] mind egészséggel s mind ifjúsággal megáldotta, egy magyarországi korona dolga forogván kezén, ennek

²⁹ Beresényi emlékirata, 1701 júl.—aug.: AR. I./XI. 412. 1.

³⁰ „Je doute qu'on puisse faire aucun usage du Comte Tekely. Ses longues infirmités et la misère qu'il a soufferte paroissent l'avoir mis hors d'état de retourner à la guerre . . . Vous pouvez en écrire à mon ambassadeur à la Porte et je l'ay ordonné de parler sur ce sujet.” XIV. Lajos levele Bonnachoz, 1704. febr. 7. Idézi: *Fredr. Cygnaeus: Bidrag till de nordeuropeiska Folkslagens Historia*. I. Helsingfors. 1848. 207—208. 1. Ld. még Bonnac levelét Rákóczizhoz, 1704. júl. 4.: O. L. Rákóczi-szabh. lt. I. J. C. 39. fasc.

³¹ „Les affaires de M. Tekely sont en très mauvaise estat, en sorte que nous n'avons riens à esperer de ce costé la.” Rákóczi levele Bonnachoz, 1704. jan. 8.: A. Aff. Étr. Hongrie, t. 9. fol. 106.

³² „La sortie du Monsieur Tekely ne pourra que produire des confusions. Toute la noblesse aussy bien que les seigneurs se trouvent fort degoutez de son procédé. Ce n'est pas l'ambition qui me fait parler, puisque je vous assure que sy cela pouvoit s'accorder avec les interests de Sa Majesté, je serois prest de luy ceder toute mon autorité, mais je vois principalement en Transilvanie les esprits sy allarme de luy qu'il seroit à craindre que la faction de Tekely, qui m'est la plus favorable dans ce pays, ne me devint tout à fait contraire.” Rákóczi levele Bonnachoz, 1704. máj. 12.: uo. t. 9. fol. 249.

a játéknak őkegyelme lévén a munkása, én Erdélyből segítője lehetnék. Kire Isten segítse is, hogy Magyarországot ad pristinum florem inducálhassa.”³³ Rákóczi ugyan egyideig még habozott, hogy ha megválasztják is Erdély fejedelemévé, ne adja-e át Thökölynek élte végéig az uralkodást, de ez már csak másodlagos kérdés volt, 1704 elején megkezdte saját erdélyi fejedelemségének politikai előkészítését.

Thököly kirekesztése Rákóczi politikájában annyi változást hozott, hogy a fejedelem az eddig mostohaapja számára igényelt török zsoldoskatonaságot ettől kezdve saját hadseregébe kívánta volna beilleszteni. Az 1704 elején Isztanbulba induló Bay Andrásnak nyilván ennek lehetőségeit kellett volna Ferriol márkival megtárgyalnia, a temesvári pasa azonban feltartóztatta és a karlócai béke rendelkezéseire hivatkozva, nem is engedte tovább.³⁴ A francia orátor közbelépésére azonban a nagyvezér utasította a végbeli pasákat, hogy a Ferriolhoz menő követeknek szabad utat adjanak, s így Szent-Andrási János 1704 májusában eljutott Isztanbulba.³⁵ Rákóczi arra kérte Ferriolt, beszélje rá a Portát, hogy engedélyezze azoknak, akik zászlai alá akarnak állani, a birodalomból való eltávozást, és adjon megfelelő titkos utasítást a temesvári és a belgrádi pasának. A nagyvezér azonban elzárkózott a kérés elől, mondván, ha Rákóczi akar tőle valamit, forduljon közvetlenül hozzá.³⁶ Mivel pedig erre a fejedelem minden jel szerint egyelőre nem volt hajlandó, ezzel a francia diplomácia kezét is megkötötte.

Rákóczi nem látta szükségét, hogy a török Portával szorosabbra fűzze a diplomáciai kapcsolatot. Külpolitikai törekvései a győzelmei tetőpontján álló francia királlyal való szövetség létrehozására irányultak, amellet, hogy Svédországot szerette volna a magyar ügy számára megnyerni, magyar-lengyel-svéd-porosz szövetségi tömb kialakításán fáradozott.³⁷ A fejedelem követe, Ráday Pál azt fejtette ki XII. Károly előtt, hogy Rákóczi nem kíván a törökkel szövetségre lépni, s a független magyar királyság kettős hivatást fog betölteni: „a kereszténység védőbástyájaként” visszaveri az oszmánok támadásait, és gátként felfogja az ausztriai ház terjeszkedési törekvéseit.³⁸

A török—magyar diplomáciai kapcsolatok terén a kezdő lépést nem Rákóczi, hanem a Porta tette meg. Ferriol később saját diplomáciai ügyességének tulajdonította a nagyvezér hajlandóságát,³⁹ pedig ezt elsősorban a birodalom belső viszonyai, a hadsereg elégedetlensége kényszerítette ki. A császári megbízott már 1704. január 19-én azt jelentette, hogy a francia, de főként a magyar katonai sikerek híre valósággal lázba hozta a török főváros népét, s a hadsereg egyre hangosabban követeli a magyarországi beavatkozást. A francia követség újjong — olvassuk a jelentésben —, és mindenfelé azt terjeszti, hogy a rebellesek már Bécsset ostromolják. „Én mindent megteszek — írta Talman

³³ Thököly naplói, 560—561. l.

³⁴ Ferriol jelentése alapján *Legrelle*, IV. 331. l. (Bay András nevét rosszul olvassa és André-Bey-nek írja.) — Talman 1704. márc. 6-án azt jelentette, hogy Rákóczi két követe febr. 3-án kihallgatáson volt a szultánnál, erre azonban semmilyen más adatunk nincs, s valószínűleg téves értesülés. (*Hurmuzaki*, VI. 20—21. l.)

³⁵ *Legrelle*, IV. 331. l. A követ nevét ugyan Andrassy-Fileky bárónak mondja, de ez nyilvánvalóan valamilyen olvasási hiba. Ld. Thököly naplói, 527. l.

³⁶ *Legrelle*, IV. 331—332. l.

³⁷ Ld. Benda K.: *Le projet d'alliance hungaro-suédo-prusienne de 1704*. Bpest, 1960. *Studia Historica* no. 25.

³⁸ Rákóczi utasítása Rádaynak, 1704. jan. 27.: Ráday P. iratai, I. 122. l.

³⁹ *Legrelle*, IV. 320. l.

—, hogy a hírek hatását ellensúlyozzam, de az üres szavak pénz nélkül, ilyen veszélyes helyzetben nem sokat nyomnak.”⁴⁰ A nagyvezér és a pasák változatlanul kedvesek hozzám — olvassuk február 24-i jelentésében —, de ha a magyarokat hamarosan le nem verik, „attól lehet félni, hogy a katonaság és a köznép, amely napok óta egyébről sem beszél, mint a Magyarország elleni háborúról, akarata ellenére is békeszegésre kényszeríti a Portát”⁴¹ „Félek a katonaságtól és a köznéptől — ismételte meg pár nappal később —, mert a magyar rebellesek eredményeit túlságosan rózsás színben látja.”⁴² A helyzet kritikus volt, Boszniában fellázadtak a janicsárok és a háborút követelték, Isztanbulban is tüntetésekre került sor.⁴³ A portai angol követ már azt jelentette, hogy több ezer török katona ment a kurucok segítségére.⁴⁴ A bécsi Haditanácsot ideges félelem fogta el, s a portai hírekre vonatkozóan szigorú titoktartást rendelt el.⁴⁵ Talman is világosan látta, hogy a török hadbalépése a császári sereg teljes katasztrófáját jelentené: „Azok a német csapatok, amelyek most a magyarokat nem tudják megállítani, még kevésbé tudnának megállni a törökök ellenében.”⁴⁶

Az ideges hangulatot még fokozta, hogy január óta a Porta komolyan fegyverkezett. Talman csakúgy, mint Ferriol vagy a velencei követ, óriási arányú hadikészülődésekről számolt be, csak azt nem tudta egyikőjük sem. Morea vagy Magyarország megtámadására készülnek-e, vagy I. Péter orosz cár ellen, akivel, amióta az Azov környéki erődítményeket elfoglalta, feszült volt a Porta viszonya. Velence hatalmas összegekkel Morea felől akarta eltéríteni a pasák figyelmét, Ferriol tízezer tallért osztott szét, hogy kellő hangulatot teremtsen a magyarországi háborúra, s párezret Talman is latbavetett, hogy ugyanezt megadadályozza.⁴⁷ A nagyvezérnek és a muftinak, de a többi dívánuló pasának is jól jövedelmezett a háborús készülődés.

Április elején a császári megbízott már azt közölte, hogy négyezer janicsár indul Belgrádba meg Temesvárra, és hogy a török végvárak katonái közül egyre többen állnak Rákóczi seregébe. Sürgette, hogy küldjenek neki pénzt. „mert pénzzel itt mindent el lehet érni”⁴⁸ A Porta nem támogatja nyíltan a magyarokat — írta pár nap múlva Talman —, de utasítást adott a határmenti pasáknak, hogy ne csak ne akadályozzák, ha, valaki a kurucokhoz akar csatlakozni, hanem titokban segítsék is. Szigorúan tiltva van zászlót

⁴⁰ „Ich bemühe mich das möglichste zu thun, allein die lehren Worth ohne Geldt undt Character werden in diesen gefährlichen Umständen in die länge wenig ausgeben.” Talman jelentése, 1704. jan. 19.: St. A. Türkei. Karton 176.

⁴¹ „... zu befürchten seye, dass die Porten auch wider ihren Willen von der Miliz und gemeinen Volckh, welche von etlich Tag her von nichts, als von Krieg wider Hungarn redet, zum Fridtenbruchs werde benöthiget werden.” Talman jelentése, 1704. febr. 24.: uo.

⁴² „... fürchte ich die Miliz und das gemeine Volckh, welcher die Progressen der hung. Rebellen all zu favorabl anscheinen.” Talman jelentése, 1704. jan. 28.: uo.

⁴³ Savoyai Eugén I. Lipót császárnak, Nehemb generális péterváradí parancsnok jelentése alapján, 1704. febr. 21.: uo.

⁴⁴ Sutton jelentése, 1704. jan. 18.: AR. II./I. 113. l.

⁴⁵ Savoyai Eugén már idézett jelentése a császárhoz: uo.

⁴⁶ „Die Teütsche, welche aniezo denen Hungarn an keinem Orth zu resistiren vermögen, würden wider die Türken sich noch weniger gewachsen sein.” Talman jelentése, 1704. ápr. 9.: uo.

⁴⁷ Ld. *Legrelle*, IV. 319. l. és *Hürmuzaki*, VI. 61. s köv. l.

⁴⁸ „... etliche ... heimlich, ohne Vorwissen des dortigen Bassa sich denen Rebellen in Hungarn geschlagen haben.” Uo. — „Durch Geld allhier alles kann ausgerichtet werden”. Uo.

vinni magukkal, vagy Magyarországon turbánt hordani, hogy ha a dolgot fölfedeznék, a Porta mondhasza, mindez tudta és hozzájárulása nélkül történt, mert nincs módjában a végvári katonákat rács mögé zárni. Azt remélik, hogy ilyen módon Rákóczi a Boszniából, Szerbiából, Temesvár környékéről és Moldvából hozzá tódulókból nyole-tízezer főnyi erősítést kap. A temesvári pasa mindezt tudtára is adta Rákóczinak s biztatta, hogy ígérjen jó zsoldot.⁴⁹

Talman jelentése korántsem volt alaptalan. 1704 márciusában Isztambulban fölvonták a szultán hadisátorát, ami háborút jelentett. Március végén, amikor Ferriol. nem riadva vissza egy kis túlzástól, közölte a Portán, hogy Miksa Emánuel bajor választó csapatai „néhány napi járásra vannak Bécs-től”,⁵⁰ a nagyvezér kijelentette: az oszmán hadsereg kész Rákóczinak segítséget nyújtani.

Május legelején szultáni futár jelent meg Rákóczi táborában a Duna menti Ordason, s közölte a fejedelemmel, hogy a Porta szabad átjárást ad embereinek a határon, s kész fegyveresen támogatni őt a császár ellen.⁵¹ Nem sokkal később, május 25-én megérkezett Ferriol titkára, Michel is, aki már azt a hírt hozta, hogy a határon tízezer török áll készen, a fejedelem utasítását várva.⁵²

Rákóczit meglepte a dolgok ilyenét fordulata, öröme azonban nem volt gondtalan. A Porta segítsége, tízezer török harcos csatlakozása komoly erőgyarapodást jelentett volna a szabadságharc számára, — de biztosíték nélkül Rákóczi nem merte vállalni ezt a segítséget. Aggályait, kétségeit legjobban Bonnac márkihoz írt leveléből ismerhetjük meg. „Bevallom — írta a török futár érkezése után Bonnacnak —, hogy a Porta nyilatkozata kellemesen érintett és a király [XIV. Lajos] iránt érzett alázatos hálám mellett Önnek is lekötelezettje vagyok fáradságáért, amit érdekében oly sikeresen kifejtett; de ez nem akadályozhat meg abban, hogy meg ne mondjam, zavarban vagyok ebben a rendkívül kényes ügyben, mert az ajánlatot elfogadni épp oly veszélyes, mint elutasítani. Tudom, hogy ez a nemzet sem az adott szót, sem a jó-

⁴⁹ A nagyvezértől, a muftitól és a kancelláriától nyert egybehangzó értesülések alapján jelenti, „dass gedachte Porthen zwar annoch denen Rebellen öffentlich kheinen Succurs geben wolle, habe aber doch jungsthin an die commandierende Gräniz Bassen geheimbe Ordre abgehen lassen, dass dieselbe nit nur allein keinen Türkhen verhinderen von denen Gränizen sich zu denen Hungarn zuschlagen, sondern villmehr jedem darzue unter der Handt verhilfflich seyn sollen. Jedoch seye allen scharpf verbotten einen türkischen Fahn zu führen, oder in Hungarn mit einem Turbant zuerscheinen, damit, sofern die Sach mögte entdoeket werden, seye Porten verwenden kunte, dass es ohne ihrer consens und Vorwissen geschehen, noch in ihrer Macht gestanden jeden miessigen Gräniz Soldaten in Zaumb zu halten, wodurch zuerhoffen, dass der Ragoczy auf diese Weis auss Bosnien, Servien, Temesvar und Moldau an zuhauffenden Türkhen und andere Gesindl mit Acht bis Zehn Tausend Mann khönnen verstörecket und die Rebellion länger unterhalten werden, wie dann auch durch den Bassa von Temeswar solches dem gedachten Ragoczy auf das heimlichste hinterbracht und anbey angedeutet werden solte, das er in Hungarn und selbigen Gränizen desto grössern Anhang auss Türkhey an sich zuziehen publiciren lassen wolle, dass einen jeden, so sich zu ihm schlagen würden ein guettes Handgeld werde gereicht werden.” Talmann jelentése, 1704. ápr. 21.: uo.

⁵⁰ *Legrelle*, IV. 330. l.

⁵¹ „... on m'avertit que j'auray désormais non seulement la permission d'un libre commerce de lettres, mais aussy que la Porte estoit prest de m'envoyer du secours.” Rákóczi levele Bonnachoz, 1704. máj. 12.: A. Aff. Étr. Hongrie, t. 9. fol. 249.

⁵² Michel április 2-án indult Isztambulból. Május 15-én ért Somlyóra és 25-én jelentkezett Rákóczinál a dunapataji táborban. Útjára és küldetésére ld. *Legrelle*, IV. 332. és 334. l.; Debreczeni Péter levelét Buday Istvánhoz, 1704. máj. 15.: AR. I./I. 69. l. és Fierville levelét Bonnachoz, 1704. máj. 26.: A. Aff.Étr. Hongrie, t. 9.

indulatot nem tekinti, ha érdeke úgy kívánja, következésképp egy ilyen szomszédos hatalom támogatása könnyen olyan szolgaságba taszíthat bennünket, amely idővel vetekedik a német elnyomással.”⁵³

Mindezt megfontolva, Rákóczi mégis úgy gondolta, nem veheti el a nagyvezér ajánlatát, de ahhoz, hogy elfogadhassa, biztosítékot kell kapnia arról, hogy a Porta nem kezd foglalásba Magyarország területén. Gyakorlatilag a megoldás az lehetne — írta Bonnachnak —, hogy XIV. Lajos közli a Portával, hogy őt országával egyetemben védelmébe vette, a szultán pedig adjon biztosítékot, hogy a magyaroknak nyújtott segítség színe alatt nem fogja birodalma határait terjesztetni. Ha a Porta ezt kész megtenni, kárpótlásul hajlandó ajándék címén meghatározott évi összeget fizetni. De még így is az volna a kívánatos, hogy a török csapatok ne önállóan, hanem a kuruc seregbe beillesztve vegyenek részt a hadjáratban, amit a szultán külön engedélyezne és amite ő kiáltványban adna tudtul seregének. Magyarország és Erdély számára egyformán 4—4000 janicsárt és 2—2000 lovast igényelne, ennyinek a zsoldját tudná fizetni. A zsoldosok átengedésénél is fontosabb volna azonban, hogy a Porta adjon szabad utat a birodalom területén át a francia csapatoknak. Nápolyból a Száván vagy Belgrádon át ezek könnyfíszerral egyesülhetnének a kuruc sereggel.⁵⁴

Rákóczi óvatossága a török segítséget illetően annál indokoltabb volt, mert Lajos király a maga és nem a magyarok érdekét tartotta szembe előtt, s hajlandó lett volna a töröknek Péterváradot meg a Bácskát átengedni, ha az egész oszmán haderő háborúba lép, ahogy Ferriol ezt már fel is ajánlotta

⁵³ ... je suis aussy embarasser dans une affaire sy delicate et autant dangereuse à accepter qu'à rejetter; je scay que cette nation est sujette à manquer à la parole et à la bonne foy lorsqu'elle trouve ses interests, et par consequent l'ayde d'une telle puissance voisine nous pouvoit bien mettre dans un esclavage, qui avec le temps rendroit celuy des Allemands.” Rákóczi levele Bonnachoz, 1704. máj. 12. — A fejedelem aggályaiiban környezete is osztozott. Pápai János, Rákóczi Magyar Kancelláriája igazgatójának Buday Istvánhoz Ordasról, 1704. máj. 12-én írt levelében olvassuk: „A török császár is minden jóra ajánlja magát, úgy hogy többet nem is kívánhatunk, — de ugyan csak török!” (AR. I./I. 69. l.)

⁵⁴ „Il me semble que cette proposition n'est nullement à rejetter, pourveu que Sa Majesté nous fasse la grace de nous garantir de l'esclavage par des assurances qu'elle nous fera rendre justice et qu'elle empechera qu'ils ne s'emparant de quelques pays ou forteresses contre leurs assurances, ce qui se pouvoit faire, sy Sa Majesté faisoit declarer à la Porte que m'ayant pris sous la protection avec tout le pays, ancien allié de sa couronne, le Grand Seigneur doit luy donner des assurances qu'il ne pretendra pas sous le pretexte des secours qu'il nous donnera, estendre ses limites, ny s'emparer des forteresses, moyennant quoy je trouve tout le royaume disposé de donner une gratification annuel à la Porte, sous le nom d'un present, pour flatter l'orgueil de cette nation, de quoy l'on conviendrait ensuite pour éviter la jalousie des princes chrestiens. Il seroit bon que ces troupes auxiliaires ne fussent envoyées icy que comme des troupes de moy et levée par la permission du Grand Seigneur, ce que je ferois publier par des manifestes publics. Nous n'avons pas besoin d'avantage que de quatre milles hommes de janissaires et deux milles hommes de cavalerie pour la Hongrie et autant pour la Transilvanie, parceque j'espère que par ce commerce vous serez en estat de me faire tenir des armes et de l'argent. Il seroit encore plus à souhaitter sy les Turcs donnoient passe aux troupes françaises qui se peuvent embarquer à Naples et traverser le Golfe; ma jonction seroit infaillible de quelque costé qu'on souhaitteroit, pourveu que le passage de Save ne les empeche pas, car autrement il faudroit prendre la route de Belgrade, que vous connoissez bien.” Rákóczi i. levele Bonnachoz. — Pár nappal később a porosz udvarban tárgyaló Ráday Pált már úgy tudósította Rákóczi a török segítségről, hogy „mind pénzen fogadott hadaim lesznek”. 1704. máj. 21.: Ráday P. iratai. I. 155. l.

a nagyvezérnek.⁵⁵ Ezen a ponton áthidalhatatlan ellentét állt fenn nemcsak a magyar és a török érdekek közt, hanem a francia politika és Rákóczi feltételei közt is.

Rákóczi Michel révén közvetlenül is XIV. Lajos elé terjesztette a törökkel való együttműködésre vonatkozó aggályait és feltételeit. — ebben már összesen csak 6000 gyalogos és 2000 lovas zsoldbafogadását kérte, viszont élelmet és lőszert igényelt a Portától⁵⁶ — maga pedig, félbeszakítva a tervezett dunántúli hadjáratot, július derekán megindult a Duna-Tisza közén dél felé, hogy a császár oldalán álló rác határőrök leverésével és Szeged elfoglalásával közvetlen összeköttetést teremtsen a temesvári pasával.

A török katonai segítségből mégsem lett semmi. A határon bevetésre készen várakozó tízezer törökről szóló hír nem bizonyult igaznak, s a nyár végére az is egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a Porta korábbi kijelentéseivel ellentétben, még mindig nem szánta rá magát a háborúra. Talman ugyan többször is jelentette a Haditanácsnak, hogy a nagyvezér, miközben előtte barátságát hangoztatja, titokban a magyar ügyről tárgyal, és hogy a török katonaságból mind többen állnak a kurucok zsoldjába,⁵⁷ de ezek a hírek túlzottak voltak. Rákóczival közvetlen tárgyalásra nem került sor, és így a fejedelem nem is kapott engedélyt zsoldosok toborzására. A kuruc táborban valóban volt egy csapat, melynek legénysége törökökből állt, ez azonban tényleg önkéntes alakulat volt, s létszáma nem volt számottevő. Később, 1705 tavaszán, a Rákóczihoz küldött francia követ, Des Alleurs tábornagy ezeknek a kuruc seregben harcoló törököknek és tatároknak (akiknek Andrassy páter, a „dervis generális” volt a parancsnokuk) a számát mindössze százegyhánnyra tette.⁵⁸ Arról tudunk, hogy Rákóczi követei a temesvári meg a belgrádi pasa embereivel többször is tárgyaltak,⁵⁹ a kérdés általános rendezésére azonban nem került sor. Pedig Rákóczi egy ideig komolyan számított rá. Augusztusban a császáriakkal is részben azért kezdett Gyöngyösön béketárgyalásokat, hogy húzza az időt a török katonai segítség megérkezéséig, másrészt, hogy a tárgyalások hírével is siettesse a Porta elhatározását, — de hiába. A nagyvezér egyre jobban belebonnyolódott az udvari klikkek újra fellángoló harcába, a magyar kérdés mindjobban háttérbe szorult, csak propagandacélból dobta be időnként a hadsereg vagy egynémelyik türelmetlen végbeli pasa megnyugtatóására, s valójában kínosan ügyelt rá, hogy a császárral újjat ne húzzon. Az isztanbuli császári ügyvivő, aki július elején még azt jelentette, hogy „a törökök és a rebellis magyarok közti érintkezés egyre erősödik s mind veszélyesebbé kezd válni”,⁶⁰ augusztus végén már azt írta: a nagyvezér határozot-

⁵⁵ *Legrelle*, IV. 330. l.

⁵⁶ Rákóczi utasítása Michelnek, 1704. aug. 1.: *Fiedler*, II. 453—454. l. és Michel memorandumuma XIV. Lajoshoz, 1704. aug. 31.: A. Aff. Étr. Hongrie, t. 9. fol. 345.

⁵⁷ Talman jelentése, 1704. jún. 3.: St. A. Türkei. Karton 176.

⁵⁸ *Fiedler*, II. 465. l. — Des Alleurs adatát megerősíti, hogy Fekete János hadifizetőmester 1706 folyamán is csak „két companiából álló török és tatárnak” fizetett zsoldot. (Idézi *Takács János*: *Közteljesítés II. Rákóczi Ferenc korában*. Zalaegerszeg. 1941. 50—51. l.)

⁵⁹ Ld. az angol követ jelentéseit 1704 augusztusából: AR. II./I. 369., 371. és 407. l.

⁶⁰ „... das commercium zwischen denen Türken und hung. Rebellen täglich zue zuenemben und gefährlicher zu werden beginne, . . .” A Haditanács fölterjesztése a császárhoz Talman 1704. júl. 3-i jelentéséről, 1704. júl. 27.: St. A. Türkei. Karton 176.

tan kijelentette előtte, „nem fordulhat úgy a helyzet, hogy a két birodalom közti barátság megbomoljék”.⁶¹

Pedig a kurucok részére ebben az időben egyszerre fontossá vált a török katonai segítség. 1704 őszére ugyanis lényegesen megváltozott a szabadságharc külpolitikai helyzete. Rákóczi követe üres kézzel jött vissza a svéd és a porosz udvarból,⁶² s a franciák augusztus 3-i höchstädti nagy csatavesztése még a reményét is elvágta annak, hogy a fölkelés XIV. Lajostól közvetlen segítséget kapjon. Rákóczi tisztán látta, hogy külső katonai támogatás nélkül a háborút nem tudja győzelemre vinni, ezért mindenáron segítséget akart szerezni, különösen, amióta tudomást szerzett arról, hogy I. Péter orosz cáar a császár szövetségét keresi.⁶³

Mindehhez járult, hogy főleg az erdélyi közvéleményt erősen nyugtalanította a Portával való viszony rendezetlen volta. Rákóczit a gyulaféhevári országgyűlés július 8-án Erdély fejedelmévé választotta, s az erdélyi „török párt” elvárta, hogy a szokott módon, ünnepélyes követséget küldjön a Portára és megválasztását athnáme-levéllel megerősíttesse. „Hallom, az Erdélyben levő némely urak s fő rendek sokan békétlenkednek, miért hogy eddig kellett az török Portát az mi kegyelmes urunknak önagságának praetereálni — írta Teleki Mihály Marosvásárhelyről —, mert ha in tempore nem requirátatik az török Porta Erdélytől, félő, az jövő nyáron porrá ne tegye Erdély országát, melyben hogy az német mesterkedik, bizonyosnak mondják.”⁶⁴ Barcsai Mihály pedig magának a fejedelemnek tolmácsolta a közvéleményt: „Erdélynek dolga eleitől fogván, úgy az erdélyi fejedelmek megtarttatások függött a török Portával levő jó correspondentiától.”⁶⁵ Később Des Alleurs is azt jelentette királyának, hogy az erdélyiek erősen nehézményezik, hogy Rákóczi nem rendezi dolgát a Portával.⁶⁶ Mindenfelé rémhírek bukkantak fel, hogy „a töröknek nagy keszületi volna Erdély ellen”, hogy „az jövő nyáron Szebent meg akarná szállani”, hogy Rákóczitól el akarja venni a fejedelemséget, s az egyik török császár azt is kijelentette volna: „az török császár tudja, kit tegyen fejedelemnek Erdélyben”.⁶⁷ A hangulat annyira ideges volt, hogy Des Alleurs a nagyobb veszély elkerülésére a közvetlen kapcsolatok

⁶¹ „Keine Conjunctionen capabl seye die zwischen beeden Reichen vertierende Freindschafft zu alteriren.” Talmán jelentése, 1704. aug. 31.: uo.

⁶² Rákóczi a svéd és porosz támogatás elnyerésére irányuló tárgyalásokon a Porta ajánlatára is hivatkozott, mondván, hogy ha nem kap segítséget az említett országoktól, kénytelen lesz elfogadni a „pogányok” szövetségét, ez pedig az egész kereszténységre nagy veszélyt hozhat. Ld. Ráday P. iratai. I. 155. és 156—157. l.

⁶³ Ld. a Michelnek adott már idézett utasítást: *Fiedler*, II. 451. l. — 1704 őszén már azt beszélték, hogy „a cáar harmincezer kozákkal indul a kurucok ellen”. Gyulai István levele édesanyjához, 1704. júl. 20.: A Román Tud. Akadémia Kolozsvári Levéltára. Gyulai—Kún lt. 30. fasc.

⁶⁴ Teleki Mihály levele Radvánszky Jánoshoz, 1705. febr. 22.: O. L. Radvánszky cs. lt. III. oszt. XXXI. csomag 52. sz.

⁶⁵ *R. Kíss* : i. m. 90—91. l.

⁶⁶ *Réflexions de M. Desalleurs . . .*, 1705 eleje: A. Aff. Êtr. Hongrie, t. 10. fol. 138.

⁶⁷ Teleki Mihály idézett levele Radvánszky Jánoshoz. — A császári Haditanács is utasította Talmant, hogy zavarkeltési célból próbálja meg a Portát rávenni, vegye pártfogásába Thököly fejedelemségének az ügyét. 1705. máj. 27-i utasítás: St. A. Türkei. Karton 176.

gyors felvételét javasolta a fejedelemnek.⁶⁸ Hiszen Forgách Simon generális már azt jelentette, hogy Erdélyben „generice a török protectiót sűrűn emlegetvén, szükséges kegyelmes urunknak arra igen vigyáznia, hogy önagysága híro nélkül is magokat annak ne submitálják, avagy az országba be ne hozzák”.⁶⁹

De talán mindennél súlyosabban esett a latba az a veszély, hogy a Porta, elfordulva Rákóczitól, megegyezik a császárral, és ellenségként jön Magyarországra. Láttuk, hogy ezzel a lehetőséggel Rákóczi és Bercsényi már 1702-ben számolt, 1704 őszén azonban konkrét formában fölmerült az aggodalom, hogy a bécsi udvar végső szorultságában felajánlja a töröknek az ország egyik részét, hogy megtarthassa a másikat.⁷⁰ A félelem talán nem is volt egészen alaptalan. Talman augusztusban azt jelentette, hogy a kaja a nagyvezér megbízásából felajánlotta a Porta katonai segítségét a rebellesek leverésére.⁷¹ Ferriol pedig tudni vélte, hogy a császári ügyvivő már oda is ígérte a Duna-Tisza között Kalocsáig, Szegeddel, Péterváráddal és Eszékkal.⁷²

Végeredményben tehát, amikor a franciák és a császáriak egyaránt Magyarország rovására tett ígéretekkel próbálták a Portát maguk mellé állítani, nem lett volna okos, ha Rákóczi ölbetett kézzel megvárja, hogy a lényegyet tekintve, az ország szempontjából majnem egyforma két rossz közül a nagyvezér melyiket választja majd. Különösen nem akkor, amikor a török katonai segítség nagyon hiányzott a kurucoknak, s a Portával való viszony rendezését egy számottevőnek mondható politikai csoport is egyre hangosabban követelte.

Mindezek az okok együttesen arra indították 1704 őszén Rákóczit, hogy elzárkózását feladja, és közvetlen kapcsolat kiépítése révén maga vegye kezébe a Portával való viszony rendezését. Ami azonban talán lehetséges lett volna nyár elején, őszre már elkésett bizonyos fokig. A hadihelyzet alakulása nagymértékben csökkentette a franciák, de a kurucok tekintélyét is a török kormányférfiak előtt, s a császárbarát udvari klikk megint előtérbe lépett. 1704. szeptember 28-án megbukott Hasszán pasa nagyvezér, és helyébe Kalailikosz Ahmed került.⁷³ Az új nagyvezér nem csinált titkot abból, hogy politikáját nem hajlandó a franciákhoz kötni: kicsinyes rendszabályokkal kellemetlenkedett Ferriolnak, hosszú időn át nem is engedte maga elé,⁷⁴ s a magyar ügyben minden tárgyalást megszakított. Alig három hónap után, 1704. december 25-én ugyan ő is megbukott, utóda, Baltadzsi Mohamed azonban lényegében ugyanazt a politikát folytatta, csak nagyobb ravaszsággal.⁷⁵ XIV. Lajos Rákóczihoz küldött követét, Des Alleurst, akit elődje hónapokon át várakoztatott a török-magyar határon a kísérletében levő francia tisztekkel együtt, átengedte Magyarországra, de ugyanakkor a végbeli pasákat szigorúan utasí-

⁶⁸ „Et si Monseigneur le prince Rakoczj veut bien permettre de luy dire mon sentiment sur ce sujet, je luy diray que je crois qu'il doit envoyer incessamment à Constantinople quelqu'un qui agisse de concert avec Monsieur l'ambassadeur de France à la Porte, pour faire cesser tous les bruits que les partisans de la maison d'Autriche font courir à cet égard pour découvrir à fonde les intentions de la Porte.” *Réflexions de M. Desalleurs . . .*, i. h.

⁶⁹ Forgách jelentése, 1705. febr. 6.: *R. Késs* : i. m. 224. l.

⁷⁰ Rákóczi levele XIV. Lajoshoz, 1704. jún. 15.: *Fiedler*, II. 441. l.

⁷¹ „. . . so viel Trouppen, als die Noth erfahren künte, zu Ihro Kayserl. Mayestät Dienste überlassen.” Talman jelentése, 1704. aug. 31.: *St. A. Türkei*. Karton 176.

⁷² *Legrelle*, IV. 333. l.

⁷³ *Hammer*, VII. 108. l.

⁷⁴ *Legrelle*, IV. 334. l.

⁷⁵ *Hammer*, VII. 113. l.

totta, hogy a császáriakkal jószomszédi viszonyt tartsanak. Mindez méginkább sarkallta Rákóczit, hogy rendezze a Portával való viszonyát, amíg nem késő.

1705 elején a fejedelem üdvözlő levéllel kereste fel az új belgrádi és a temesvári pasát, akiknek szava a magyar ügyekben fontos volt,⁷⁶ majd a Portára menő követét, Török Andrást is útra készítette. A követnek adott utasítás teljes bepillantást enged Rákóczi elgondolásaiba.

Török András feladata az volt, hogy az új nagyvezérnek a fejedelem szerencsekívánatait tolmácsolja és egyben jelentse Rákóczi erdélyi fejedelemmé választását. Jelentse ki, hogy a fejedelem nagy tisztelettel viseltetik a Porta és személy szerint a nagyvezér iránt, és ahogy eddig, ezután is arra fog törekedni, hogy a Portával jóbarátságot tartson és hogy Magyarországot olyan bástyává építse, mely felfogja a németeknek a török birodalom elleni rohamát. A Habsburgok leigázó törekvései ellen harcoló magyarok két évszázada mindig a Porta barátságát keresték — mondja az utasítás —, s azt el is nyerték; nem kételkedik, hogy most ő is el fogja nyerni. Az önálló, független Magyarország helyreállítása a Portára nagy előnnyel járna: északi határait a baráti magyar nemzettel szemben nem kellene nagy költséggel épített végvárakkal, sok pénzt felemészítő őrséggel biztosítani, s felszabaduló erejét a birodalom ázsiai terjeszkedésre fordíthatná. „A török birodalom előmenetele mindig ázsiai hódításain, az ottani tartományok kincsein és katonáin nyugodott.” Rákóczi nem kívánja, hogy a Porta háborút indítson mellette. A birodalom hagyományos barátságát kéri csupán, és engedélyt arra, hogy a határmenti népek közt pénzért katonákat toborozzon.⁷⁷

Mai ismereteink szerint bizonyosra vehetjük, hogy Török András nem jutott el Isztanbulba, de azt, hogy követsége miért maradt el, min hiúsult meg, pontosan nem tudjuk. Valószínűnek látszik, hogy a fejedelem egyrészt a császáriak 1705 elején mutatkozó hadifölénye által kialakult helyzetet nem ítélte alkalmasnak a tárgyalások megindítására, másrészt, mielőtt elkötelezi magát a Portának, még egy kísérletet akart tenni a svéd királynál, aki győztes hadaival ekkor Krakko körül táborozott. Nem volt titok, hogy XII. Károly, miután leverte II. Ágost lengyel királyt, Péter cár ellen készülődik, és Rákóczi úgy gondolta, rábeszéléssel elérheti, hogy a Porta hadat üzenjen Oroszországnak, ami viszont lehetővé tenné, hogy a svéd haderő a császár ellen forduljon. Az utóbbi időben olyan értesüléseket kapott a Portáról, hogy az Azovi-tenger körüli határineidensek nagyon elmérgesítették az orosz—török viszonyt. a

⁷⁶ „Hogy Nagyságod levele által megkeresett, azzal kedves dolgot cselekedett, ebből megismérjük, hogy Nagyságod velünk barátságot kíván tartani, mely dolognak igen örülünk . . . Minthogy mitőlünk kívánja először a Fényes Porta a tudósítást, így Nagyságod mind az maga dolgainak előmenetelét, s mind az mi barátságunkat jobban meg fogja tapasztalni.” Hasszán belgrádi pasa levele Rákóczihoz, 1705 eleje: O. L. Rákóczi-szabh. It. I. 1.A/1. 19. fasc. — Vö. *Fekete Lajos: A Rákóczi-Aspremont levéltár török iratai. Levéltári Közlemények, 1935. 131. s. köv. I. és Karácson Imre—Thallóczy Lajos: Török—magyar oklevéltár 1533—1789. Bpest. 1914. 320. s. köv. I.*

⁷⁷ A Török Andrásnak adott instrukció: Ráday P. iratai. I. 226—230. l. A rükmáradi fogalmazvány utólag és hibásan van keltezve, de az elmondottak és az utasítás tartalma alapján szinte teljes bizonyossággal datálhatjuk 1705 február—márciusra. Perényi József véleménye (Századok, 1958. 822. l.), hogy az utasítás 1704 elején íródott, nem indokolható. Perényi Ferriol márkinak egy 1704 márciusi jelentésére hivatkozik, mely arról szól, hogy „André-Bey”-t, Rákóczi követét a temesvári pasa feltartóztatta a határon és nem engedte tovább. Már említettük, hogy ez a hír Bay Andrásra vonatkozik, nem pedig Török Andrássra. Különben az utasításban Rákóczi hivatkozik erdélyi fejedelemmé történt megválasztására, ezt pedig 1704. július 8-a előtt nem tehetette.

birodalom aggódva figyeli Oroszország erősödését, és fegyverrel akarja elejét venni további terjeszkedésének.⁷⁸ Rákóczi úgy vélte, a nagyvezér kedvezően fogadja majd ajánlatát: ha a Porta hadat indít az oroszok ellen, ő, Rákóczi, ráveszi a svéd királyt, hogy szintén támadja meg a cárt. Ebben az esetben a svéd-török együttműködésért mindkét udvar neki lesz hálás. A közvetítés nemzetközi tekintélyét is növeli, arról nem is szólva, hogy siker esetén megakadályozza a császár és a cár szövetségét, svéd segítőcsapatokat igényelhet, és elkerüli a török főerőknek Magyarországra jövetelét.

1705 május elején Ráday Pált ismét a svéd királyhoz küldte, felajánlva, hogy hadbalépteti a törököt.⁷⁹ XII. Károly a törökkel szövetkezni nem volt hajlandó, viszont az ellen, hogy a Porta tőle függetlenül, de vele nagyjából egyidőben a cásra támadjon, s ezzel megossza az orosz haderőt, nem volt kifogása. Közelebbi ígéretet persze nem tett, de Rákóczinak ez is elegendő volt, s Ráday értesítésére 1705 júliusában megindította követét, a portai viszonyok régi ismerőjét, ládonyi Horvát Ferencet Isztanbulba, azzal, hogy „a muszka ellen való hadlakozásnak dolgát nemesak kitanulja, de sürgesse is”. — „Nincs is kétségünk benne — írta Rákóczi Rádaynak —, hogy véghez ne vihesse, látván [a Porta] nagy hajlandóságát.”⁸⁰

Horvát 1705 augusztus elején indult Temesváron. Belgrádon át Isztanbulba, zsebében a nagyobb nyomaték kedvéért a portai főtollmácsnak vitt 4000 tallérral.⁸¹ Jóformán még oda sem ért, amikor a szécsényi országgyűlés utolsó napjaiban követ jelent meg Rákóczi táborában, bizonyos Ali bég. Bahsiszerájából, a török-vazallus tatár kántól hozott levelet Rákóczinak, de a nagyvezér titkos küldöttjének mondotta magát és szóban szövetségi ajánlatot tett a fejedelemnek. Megbízólevele ugyan nem volt, de ennek okát adta, mondván, hogy mivel Rákóczi hivatalosan még nem jelentette erdélyi fejedelemmé való megválasztását, nem illett volna a Porta méltóságához, hogy hivatalosan bocsássa hozzá emberét. Rákóczi érthetően nagy örömmel fogadta Ali bég közlését, s megragadta az alkalmat, hogy amit elmulasztott 1704 nyarán, azt most francia segítség nélkül véghezvigye: rendezze a birodalommal való viszonyát. Seregével útban Erdély felé. Magyaregregyről a Portára küldte Pápai Jánost, magyar kancelláriája igazgatóját.

Míg Horvát csak titkos megbízott volt, akinek feladata a Porta álláspontjának és hajlandóságának kipuhatólása, Pápai Rákóczi felhatalmazta,

⁷⁸ Ld. Ráday P. iratai. I. 375. l.

⁷⁹ Rákóczi utasítása Rádaynak, 1705. ápr. 20.: uo. 253. l.

⁸⁰ Rákóczi levele Rádayhoz, 1705. júl. 29.: AR. I./I. 381. l. A Horvátnak adott instrukció, amely azonban az orosz kérdést nem hozza elő (ez nyilván az előttünk ismeretlen titkos utasításban volt): uo. 376—377. l. — Des Alleurs később így összegezte Rákóczi elgondolásait XIV. Lajoshoz írt levelében: „Les raisons que le Prince Ragotzi a eu de demander que les Turcs entrassent en guerre avec les Moscovites, sont: 1° qu'il espère par la s'attirer la protection du roy de Suède qui a donné à connoître que sy le Prince Ragotzi pouvoit mettre ces deux puissances aux mains, il luy en marquait une grande reconnoissance; 2° parce que le roy Stanislas [Lesczyński] a promis à ce Prince de se déclarer pour luy aussitost que les Moscovites seroient obligez de porter ses armes hors de la Pologne; 3° que les Turcs seroient contrains d'envoyer leurs principales forces du costé de Moscou et qu'ils ne pouvoient avoir en Hongrie qu'un corps capable de défendre le royaume . . . Ces raisons m'ont toujours paru foibles, mais je n'ay pas voulu les combatre pour point laisser soupçonner que je n'agis pas directement pour les interest de la Hongrie.” 1706. jan. 30.: A. Aff. Étr. Hongrie, t. 11. fol. 357.

⁸¹ Horvát útjára ld. Ráday P. iratai. I. 444. l. A megvesztegetésre szánt összegre ld. Horvát Isztanbulból küldött jelentését, 1705. okt. 29.: O. L. Rákóczi-szabh. lt. 1. l. B. 13. fasc.

hogy „nemcsak tractálhasson, hanem egyszersmind végezhesen is”. A fejedelem baráti szövetséget ajánlott. Erdélyi fejedelemsége elismerését kérte, továbbá annak engedélyezését, hogy 8000 albán gyalogost és 4000 török lovast fogadhasson. A Porta hadbalépését nem igényli — olvassuk az utasításban —, sőt, Pápai mondja meg a nagyvezérnek, hogy ha a török Magyarországra jönne, ez azt eredményezhetné, hogy az egész kereszténység összefog a császár segítségére. Ha mindezt a Porta elfogadja, kérjen oly athnámét, melyben a szultán a fejedelmet, Erdélyt és Magyarországot oltalmába veszi és kijelenti, hogyha új királyt választanak, azt is megvédi; a karlócai béke által megszabott határokon túl nem terjeszkedik; ha az ország háborúba keveredik, a kívánt erővel megsegíti. Ezzel szemben Rákóczi kötelezi magát, hogy Magyarország részéről évi 40, Erdély részéről 30 ezer tallér ajándékot fizet, a császár ellen folytatja a háborút a teljes elszakadásig, s a Porta tudta nélkül nem békül meg. Végezetül — mondja az utasítás — Pápai beszélje rá a nagyvezéret, hogy hadával forduljon az orosz ellen, hiszen a cár már régen megtámadta volna a birodalmat, ha nem kellene a svéd királytól tartania. Ha a Porta hajlandó az orosz háborúra, a fejedelem ráveszi a svéd királyt Péter cár elleni hadjárata folytatására. Ha viszont a Porta mindezt nem fogadja el, Pápai jelentse ki, hogy akkor a magyarok meggondolják, ne béküljenek-e meg a császárral. Ha pedig követelöznek, mondja meg, hogy az is előfordulhat, hogy a némettel megbékülve, ellene fordulnak.⁸²

Pápai János október 28-án indult Erdélyen, Havasalföldön át, s pár nap múlva megindult Bay Mihály is a tatár kánhoz, hogy Rákóczi nevében támogatását kérje a Portán Pápai számára.⁸³ November 11-én Rákóczi csatát veszített Zsibónál s Erdélyt elözönlötte a labanc sereg. A szabadságharc katonailag kritikus helyzetbe került, a fegyveres segítség megszerzése immár létszükségletté vált.

Pápai követségével új, önálló fejezet kezdődött Rákóczi török politikájában. Ezt a politikát továbbra is a megoldhatatlan kettősség jellemezte: hogyan lehet úgy biztosítani a Porta támogatását, hogy a kurucokat segítő török katonaság ne válhasson a birodalom öncélú hódító vágyának eszközévé. A katonai helyzet fokozatos romlása Rákóczit egyre több engedményre kényszerítette, a végén már a török szövetség és beavatkozás kockázatát is kész lett volna elvállalni — a Porta azonban végül sem szánta el magát a háborúra. A további tárgyalásokat, a Porta belső züllésének útját ma még részleteiben nem tudjuk nyomon követni, ez csak a külföldi levéltári anyag feltárása után válik lehetségessé. Így csak utalunk rá, hogy Pápai követsége többéves tárgyalás után is eredménytelen maradt, a Porta sem ekkor, sem később nem lépett Rákóczival szerződésre, és nem adott a kuruc szabadságharcnak semmilyen segítséget.

⁸² Rákóczi utasítása Pápainak, 1705. okt. 26.☞ Ráday P. iratai. I. 442. s. köv. 1. — Az athnámé-tervezet szövegét ld.: Történelmi naplók. 1663—1719. Közli Thalý Kálmán. Bpest. 1875. Monum. Hung. Hist. II./27. 252—255. l. (tívesen 1708-as évszámmal).

⁸³ Rákóczi utasítása Bay Mihálynak, 1705. nov. 10.: Ráday P. iratai. I. 460. s. köv. 1.

К. БЕНДА

ПЕРВЫЕ ГОДЫ ТУРЕЦКОЙ ПОЛИТИКИ ФЕРЕНЦА II РАКОЦИ. 1702—1705 гг.

Резюме

Предлагаемая статья рассматривает первый период внешней политики в отношении Турции князя Ференца II Ракоци, вождя крупной освободительной войны против Габсбургов в Венгрии, прежде всего на основе документов государственного архива в Вене и архива министерства иностранных дел в Париже. Ракоци и другие руководители борьбы за независимость стремились во что бы то ни стало избежать союзу с османской Портой и тому, чтобы османская армия появилась в Венгрии, потому что, не без причины, они боялись того, что Порта воспользуется этим случаем для завоевания территорий Венгрии, потерянных в Карловицком мире 1699 г. В то же время в борьбе против Габсбургов они очень нуждались бы в турецкой военной помощи. Поэтому Ракоци еще до начала восстания, в 1702 г. стремился при посредничестве Людовика XIV уговорить Порту, чтобы она оказала не официальную вооруженную поддержку Имре Текели, избранному князю Трансильвании, живущему в эмиграции в Турции, с целью захвата престола от императора. Однако в условиях постоянных мятежей янычар и дворцовых переворотов сменившихся друг друга великие визири цеплялись за мир, заключенный с императором и не были склонными оказать какой-то поддержки Текели. Весной 1704 г. однако, под влиянием французских успехов в войне за испанское наследство, а частью военных результатов восстания в Венгрии, великий визири сообщил французскому посланцу в Константинополе, маркизу Ферриолу, что он намерен заключить союз с венграми. Людовик XIV с радостью принял это предложение, однако, в силу уже упомянутых причин, Ракоци принял бы этот союз только в том случае, если султан провозглашает, а французский король гарантирует, что Порта не произведет захват территорий в Венгрии в собственную пользу. Переговоры шли отрывочно, а после поражения французов при Гохштедте они совсем зашли в тупик. Междувременно в Венгрии все более укреплялись императорские армии. В Порте брала верх партия, благосклонная императору, и в начале 1705 г. Ракоци уже должен был бояться того, что Порта договорится с Венной, которая обещала ей всю Южную Венгрию в случае, если Порта нападет на венгров. С целью препятствовать этому и обеспечить турецкую поддержку для восстания, Ракоци решил начать непосредственные переговоры с Портой. Согласно его соображениям, если Порта согласна признать его князем Трансильвании (Текели между тем умер), разрешить ему нанять наемников, покупать боеприпасы и продовольствие, то он, хотя и не передаст территории, согласен платить Порте ежегодный «подарок» как со стороны Трансильвании, так и Венгрии. С другой стороны он хотел уговорить Порту объявить войну России. Ибо таким образом армии Карла XII, воюющие с войсками царя Петра I были бы частью освобождены, и Ракоци надеялся, что шведский король обратится ими против Габсбургов, а таким образом отведет императорские армии с Венгрии. Турецко-русская война сделала бы невозможным также использование турецких армий в Венгрии. Посланцы Ракоци отправились весной 1705 г. к Порте, их переговоры, однако, и в дальнейшем не привели к результату. Но этими переговорами статья уже не занимается.

K. BENDA

LES PREMIÈRES ANNÉES DE LA POLITIQUE PRATIQUÉE
PAR FRANÇOIS II RÁKÓCZI A L'ÉGARD DES TURCS

Résumé

S'étant fondé en premier lieu sur les documents conservés aux Archives d'État (Staatsarchiv) de Vienne et sur ceux gardés aux Archives du Ministère des Affaires Étrangères de Paris ignorés jusqu'à présent l'étude soumet à l'examen la première étape de la politique extérieure pratiquée à l'égard des Turcs par François II Rákóczi, chef de la grande guerre d'indépendance dirigée contre les Habsbourg. Rákóczi et les autres dirigeants de la guerre d'indépendance entendaient à tout prix éviter l'alliance avec la Porte ottomane et l'entrée de l'armée turque en Hongrie, car ils craignaient, et non sans raison, que le Porte ne saisît l'occasion de se récupérer ses conquêtes perdues en Hongrie lors de la paix de Karlovitz conclu en 1699. Cependant la lutte menée contre les Habsbourg sollicitait le secours militaire à fournir par les Turcs. Dans ce but Rákóczi, dès avant le déclenchement du soulèvement, entendait, en 1702, convaincre, par l'intermédiaire de Louis XIV, la Porte d'appuyer sur le plan militaire, mais d'une manière

non-officielle, Imre Thököly, prince élu de Transylvanie, émigré en Turquie, pour se récupérer son trône de l'empereur. Cependant les grands vizirs qui se succédaient, tenaient, parmi les insurrections continues des janissaires et des révolutions de palais, à conserver la paix conclue avec l'empereur, et ne se montraient point disposés à fournir un appui à Thököly. Mais au printemps de l'an 1704, partie, sous l'effet des succès remportés par les Français dans la guerre de succession d'Espagne, partie, en conséquence des résultats militaires accusés par le soulèvement des Hongrois le grand vizir informa l'ambassadeur de France, le marquis Ferriol, de ce qu'il était disposé à conclure une alliance avec les Hongrois. Louis XIV se réjouit de cette proposition, Rákóczi, lui, pour des raisons susmentionnées n'aurait accepté cette alliance qu'au cas, où le sultan aurait déclaré et le roi de France aurait garanti que la Porte renoncât à toute conquête sur le territoire de la Hongrie. Les négociations avançaient par saccards, et après la défaite essuyée par les Français à Hőchstädt elles s'arrêtèrent définitivement. Entretiens les troupes impériales se reprirent en Hongrie. Le parti, ami de l'empereur prit le dessus à la Porte et au début de 1705 Rákóczi avait à craindre que la Porte ne tombât d'accord avec Vienne qui lui promit toute la Hongrie méridionale au cas, où elle attaquerait les Hongrois. Pour y mettre obstacle et pour assurer l'appui des Turcs au soulèvement Rákóczi se décida d'engager des entretiens directs avec la Porte. Il pensait que si la Porte se montre disposée à le reconnaître prince de Transylvanie (Thököly ayant été mort entretiens) et à lui permettre d'engager des mercenaires et à acheter des munitions et des provisions, il ne lui céderait pas, en effet, des territoire, mais il serait prêt à payer un «don» annuel à la Porte tant de la part de la Transylvanie, qu'à celle de la Hongrie. D'autre part il s'efforçait de convaincre la Porte de déclarer la guerre à la Russie. Ce faisant les armées de Charles XII étant en guerre avec le tsar Pierre Ier auraient été en partie libérées et Rákóczi espérait que le roi les dirigerait contre les Habsbourg, fait qui amènerait le retrait des troupes impériales du territoire de la Hongrie. Une guerre turco-russe aurait également mis obstacle à l'entrée en Hongrie des forces armées turques. C'est en automne 1705 que les ambassadeurs de Rákóczi se rendirent à la Porte, leurs négociations n'accusèrent, toutefois pas de succès dans la suite, non plus. L'histoire de ces négociations dépasse le cadre de cette étude.